

VAN FLORRIE TOT HANNIE: VROUWEN IN DE OORLOG

101 vrouwen en de oorlog bevat biografieën over Nederlandse vrouwen die zich, ieder op eigen wijze, in de oorlog hebben gemanifesteerd, hier of ver weg in voormalig Nederlands-Indië. Ook zijn er in de bundel vrouwen opgenomen die tijdens de Duitse bezetting 'aan de andere kant' hebben gestaan, dus 'fout' zijn geweest. Florrie Rost van Tonningen bijvoorbeeld. Ouderen onder ons kennen dat alles ontkenkende, fanatieke gezicht op het zwart-witte tv-scherf vast nog wel. Of Adriana Valkenburg, alias Jeanne de Leugenaarster, Ans van Dijk, de enige vrouw bij wie in ons land na de oorlog de doodstraf is voltrokken, en 'de koerierster des doods' Miep Oranje, de achternaam is echt niet verzonnen. Het boekje wordt afgesloten met een uitweiding over een fictieve vrouw: de vrouw zonder naam, de onbekende huisvrouw, zeg maar het symbool van de doorsnee Nederlandse vrouw tijdens en rond de Tweede Wereldoorlog. Voor vele vrouwen was toen nog het 'aanrecht' het enige recht. De levensverhalen zijn in drie en soms vier stukjes opgedeeld. Centraal staan telkens de oorlogsactiviteiten. Aan de vrouwen die de oorlog hebben overleefd is ook de verdere levensloop toegevoegd. Uiteraard is het handzame boekje geen vrolijke bundel. Welgeteld dertig van de ruim honderd vrouwen hebben de oorlog niet overleefd. 23 van hen zijn in een concentratiekamp vermoord, onder wie min of meer bekende vrouwen als Helga Deen (*Dit is om nooit meer te vergeten. Dagboek en brieven van Helga Deen 1943*), Anne Frank (*Het*

Achterhuis), Etty Hillesum (*Het verstoorde leven: Dagboek van Etty Hillesum 1941-1943*), Reina Prinsen Geerlings (naar haar is een literaire prijs vernoemd), Settela Steinbach (het anonieme 'meisje van de hoofddoek' dat in de wagon die uit Westerbork vertrekt door een deurkier nog een laatste blik naar buiten werpt) en Klaartje de Zwarte-Walvisch (*Alles ging aan flarden*). Zes vrouwen hebben de verschrikkingen in Duitsland of Polen niet aan den lijve ondervonden, maar zijn in ons land in koelen bloede om het leven gebracht. Denk aan Corrie Bosch die zich in april 1944 samen met haar man en een aantal knokploegleden in een fabriek had opgesloten met de opdracht een brug over de IJssel te bewaken. De Duitsers ontdekten de groep en staken de fabriek in brand, waarna één verzetsstrijder nog kon ontsnappen. De overige vijf, onder wie Corrie, werden standrechtelijk geëxecuteerd. Ook was daar Es-mée van Eeghen, een infiltrante bij de SD, die zich in de zomer van 1944 in een lastig parket had gemanoeuvreerd door verliefd te worden op een Duitse Wehrmacht-officier en daarmee het vertrouwen van het Friese verzet had verloren. Het verzet stelde haar vervolgens voor de keuze: de kogel of vertrekken uit het Noorden. Een maand later arresteerde de SD haar in Amsterdam en werd ze naar Groningen overgebracht waar zij daadwerkelijk de kogel kreeg en in het Van Starckenborghkanaal werd gegooid. Cor van der Vlis was koerierster in het landelijk verzetsnetwerk, die, nadat haar knokploeg was opgerold, in september 1944 samen met een pre-

dikant in het bos bij het Drentse dorp Zeijen werd doodgeschoten. Anda Kerkhover kreeg in de vroege avond van 23 maart 1945 een nekschot door een Nederlandse SD'er. Hannie Schaft was de bekendste verzetsstrijdster; in Haarlem, midden april 1945, werd ze aangehouden en na haar bekentenis in de duinen bij Overveen gefusilleerd. Annick van Hardeveld was de laatste koerierster die in de oorlog het leven liet, nadat ze in de vroege ochtend van 5 mei, de dag van de bevrijding, op de fiets in de hoofdstad nog een verzetsklus wilde klaren en gekleed in verpleegstersuniform ongelukkig erwijs een patrouille Duitse soldaten kruiste, die geen vragen stelden maar meteen het vuur op haar openden. Ook Rose Jakobs (*De Roos die nooit bloeide, Dagboek van een onderduikster 1942-1944*) haalde het einde van de oorlog niet. Zij stierf in oktober 1944, nadat ze was getroffen door een splinterbom van een overvliegend vliegtuig. Gelukkig laat *101 vrouwen en de oorlog* naast al het oorlogsgeweld en alle wreedheden ook een minder verdrietige kant zien. We lezen dat tal van overlevenden in de naoorlogse jaren eveneens veel in hun mars hadden en op maatschappelijk, cultureel, politiek en academisch gebied een belangrijke rol hebben gespeeld. Een greep uit de vele voorbeelden. Annie Averink zat in het bestuur van de Nederlandse Vrouwenbeweging en vertegenwoordigde de CPN in het parlement. Frieda Belinfante werd de eerste vrouwelijke dirigent in de Verenigde Staten. Jetty Cantor werd als zangeres en artieste een bekende ver-

schijning op de televisie. Annetje Fels-Kupferschmidt was een van de oprichtsters van het Auschwitz Comité. Derkje Hazewinkel-Surings maakte al vóór de oorlog maatschappelijk carrière door cum laude te promoveren en een jaar later de eerste vrouwelijke hoogleraar strafrecht te worden. Dora van Velden, die in Nederlands-Indië was geïnterneerd, promoveerde in 1963 in Utrecht

op *De Japanse interneringskampen voor burgers gedurende de Tweede Wereldoorlog*. Haar proefschrift is een onmisbaar naslagwerk geworden. Zangeres Jetty Paerl werd een landelijke beroemdheid. En zo kan ik nog even doorgaan. Ook hebben sommige vrouwen na de oorlog aangrijpende (meestal autobiografische) werken geschreven, zoals Clara Asscher-Pinkhof (*De*

danseress zonder benen, volgens mijn overleden moeder het mooiste boek ooit na de Bijbel geschreven), koningin Wilhelmina (*Eenzaam maar niet alleen*), Elisabeth Keesing (*Op de muur*); Margaretha Ferguson (*Chaos en Angst op Java*) en Miep Gies. Opvallend is dat veel vrouwen al of niet met een KZ-syndroom stokoud zijn geworden. Tal van hen haalden de tachtig en negentig. Vier vrouwen zelfs de honderd. De alleroudste was met 107 jaar Elisabeth Keers-Laseur. Kan het lot cynischer zijn? Zij was leidster van de NSB-vrouwen en bleef tot het einde van haar lange leven in het bejaardentehuis volhouden dat de gaskamers een fabeltje waren geweest. Veel vrouwen zijn na de oorlog geëerd. Er zijn documentaires en films over hen gemaakt en er zijn hoofdpersonen in oorlogsromans op hen gebaseerd. Straten, lanen, pleinen, scholen, gebouwen, et cetera zijn naar hen vernoemd of we komen hun namen tegen op gedenkstenen, plaquettes, borstbeelden en andere monumenten. En dan zijn er nog de vele prijzen, orders, onderscheidingen die hen in binnen- en buitenland ten deel zijn gevallen.

101 vrouwen en de oorlog is uitgegeven door Stichting 1001 vrouwen ter gelegenheid van het afscheid van Marjan Schwegman als directeur van het NIOD en samengesteld door Els Kloek. Het is een indrukwekkend document geworden. Voor iedereen een aanrader. In het bijzonder docenten geschiedenis raad ik aan het werkje over de 'wereldvrouwen' aan te schaffen en er niet alleen rond de dodenherdenking en de 5 meiviering boeiende lessen uit voor te bereiden.

Gert Moleman ■

101 VROUWEN EN DE OORLOG. Els Kloek (samenstelling), (Vantilt, Amsterdam 2016), 224 blz., € 19,90